

Mätas-, õlg- ja roogkatus

EHITAMINE JA PARANDAMINE

2 MÄTASKATUS

3 Ehitamine

4 Hooldus ja parandamine

5 ÕLG- JA ROOGKATUS

6 Ehitamine

8 Hooldus ja parandamine

10 LISAMATERJALID

Väike palkseinte ja traditsioonilise mätaskatusega elamu Põhja-Soomes, Inari saami muuseumist Siida. Foto: Ü. Alev

Mätaskatus

Mätaskatuse traditsioon on väga vana. Ilmselt kasutasid seda kunagi kõik Põhja-Euroopa rahvad. Hilisemal ajal on Eestis elumajade katuseid väga harva mätastega kaetud. Küll aga leidis mätaskatuseid kõrvalhoonetel. Rohkem oli kõnealune katusekattetüüp levinud Lääne-Eestis ja saartel.

Võrreldes puitkatusega oli mätaskatus märgatavalt tuleohutum, mistõttu leidis see teadaolevalt näiteks Saaremaa sepikodade ja suvekööride juures laialdast kasutust veel 19. sajandi alguseski. Koos uute kattematerjalide levikuga kadus mätaskatuste traditsioon aga lõpuks ka Saaremaalt ning teadaolevalt ei ole meieni säilinud ka ühtegi seda tüüpi originaalkatust. See aga ei tähenda, et mätaskatuste ehitamise kohta andmed puuduksid, ja et huvilised ei võiks vanu traditsioone ning võtteid kasvõi koduõue suveköögi katuselgi katsetada.

Mätaskatus on raske (150–200 kg/m²) – eriti siis, kui ta vett täis imbub. Talvel lisandub lume koormus, mistõttu eeldab mätaskatus tugevat aluskonstruktsiooni.

EHITAMINE

Mätaskatuseid on tehtud mitut moodi:

- tavaliselt laoti tihedale roovitistele **kahekordse kihina rohumättad** nii, et alumise kihi kamarad jäid allapoole, vastu roovlatte, ning pealmise kamarad katuse välispinnale. Kamar kattus peatselt rohuga, moodustades ühtlase läbikasvanud kihi. Mätaste vahed kihtides nihutati üksteise suhtes, tagamaks paremat vettpidavust.
- Mätaskatuseid tehti ka **ühekihilisi**. Sellisel juhul kaeti roovlatid eelnevalt kasetohuga, millele laoti mättakiht kamaraga väljapoole.
- Ainulaadse **punatud aluskatusega mätaskatuse** kohta pärinevad teated kogu Läänemere regioonis üksnes Saare- ja Muhumaalt.

Muhumaal Võlla külas Ennu talu suveköögi punatud aluskatus. Foto: G. Ränk

10–15 cm paksused mättad asetati katusele ühes kihis, juured allapoole, serv serva vastu. Et kate tihedam saaks, löödi mättad puupulkadega üksteise külge ja nende vahed tambiti kinni. Katmine algas räästast, kusjuures esimene rida toestati räästalauaga, mis eemaldati hiljem, kui mättad olid üksteise külge kasvanud. Mõnel juhul pandi mätaste alla ka kasetohtu, kuid mitte kunagi sinna, kus asus tulekolle.

- Omalaadne roheline katus tekkis ka punatud aluskatusega katuse katmisel **savi** ja **õlgedega**. Aluskatusele asetati õhuke kiht õlgi, millele tambiti peale sitket savi nõnda, et see läbi õlgede varbpunutiseni tungis. Lõpuks kaeti savi **mullaga**, mis kattus aja jooksul **rohukamaraga**.

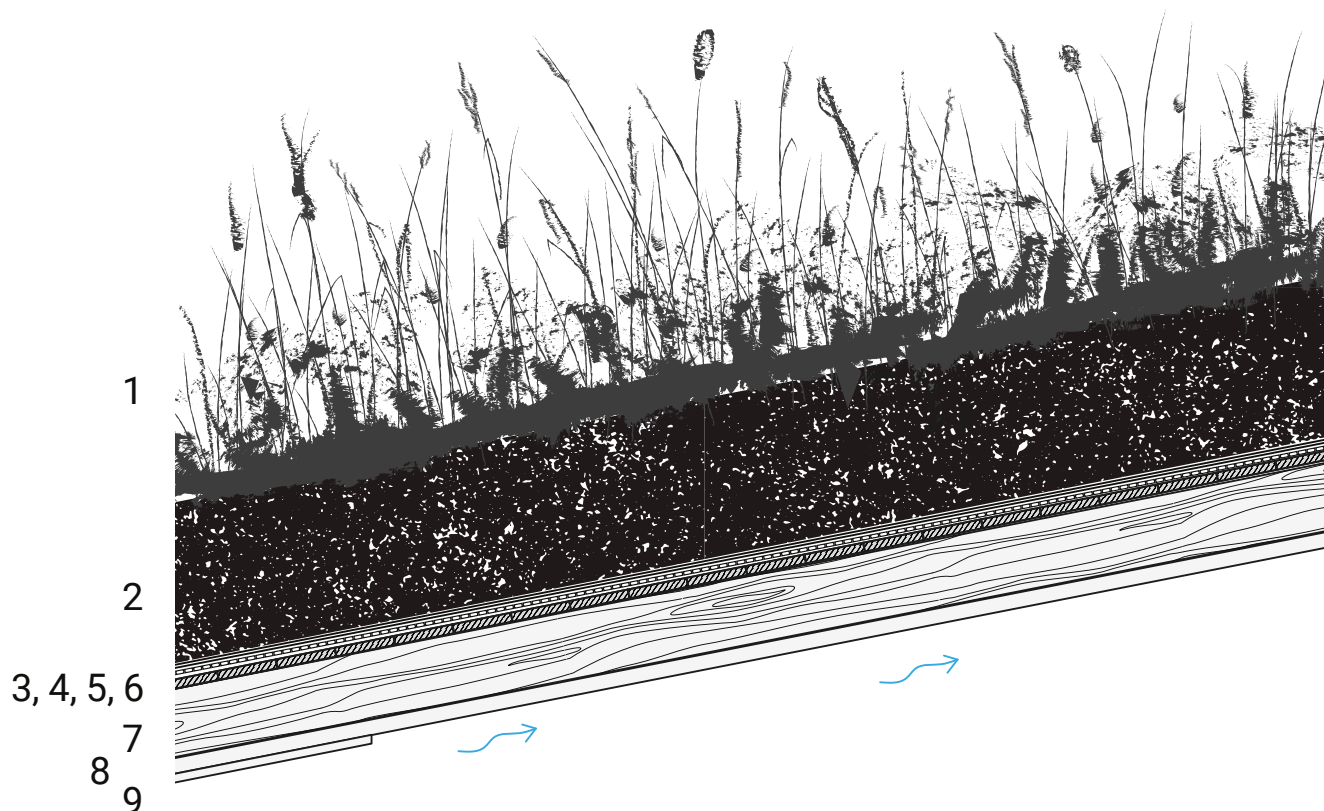
HOOLDUS JA PARANDAMINE

- Et katus püsiks, tuleb seda kuival perioodil aeg-ajalt kasta.
- Et murukamar oleks tihe, tuleb seda regulaarselt niita.
- Sademevee läbiimbumise korral tuleb kontrollida hüdroisolatsioonikihi olukorda ning vajadusel see osaliselt või täielikult uuega asendada.

Mätaskatuse kaldenurk ei tohi ületada 30°, vastasel korral uhub vihm mulla katusele maha. Ka on soovitatav katuseräästas ääristada tõrvatud räästalaudadega, mis toetavad mättaid allavajumise eest.

Tänapäeval mätaskatust ehitades on võimalik aluseks võtta allolev põhimõtteline joonis, mis sobib katustele kaldega 1:5 kuni 1:10. Aluskihtiks on rullmaterjaliga kaetud tihelaudis või ehitusplaat, mille peal on liigvett dreniv vahekiht ning huumuskihid.

Tänapäeval on meil suuremad ootused katuse sadeveekindluse ja kasutusea osas. Mätaskatuse ehitamiseks tuleb koostada eelnevalt ehitusprojekt. Katuse eluea tagab korralik hüdroisolatsioon, mis tuleb paigaldada puidust või ehitusplaatidest alusele. Hüdroisolatsiooni rullmaterjal tuleb paigaldada vähemalt kahes kihis. SBS katte paigaldatav juurekaitse takistab taimestikul hüdroisolatsiooni kahjustamast. Paigaldatavad drenaažimatid peavad katusele ära juhtima liigse vee. Samas tuleb tagada, et taimed katusel päris ära ei kuivaks.

Järsu kaldega haljaskatuse läbilõike põhimõttejoonis

1	heintaimed
2	haljaskatuse kasvupinnas või mättad
3	vett säilitav kiht, näiteks polüpropüleenkiudmatt
4	drenaažimatt, mõlemast küljest filterriidega kaetud
5	juurekaitserullmaterjal +TL2 +TL2
6	aluskihi rullmaterjal
7	sulundlaudadest või sobivatest ehitusplaatidest alus, paksus vastavalt ehitusprojektile
8	katusesarikad, vastavalt ehitusprojektile
9	servades sarikate aluspinnale kinnitatud tuulesuunaja ca 1,2 m
9	tuulutatav õhkvahe vastavalt tarindiprojektile (> 100 mm)

Õlg- ja roogkatus

Õlgkatuse vana päritolu tõendab selle arenenud ehitustehnika, mis võis olla saavutatud üksnes pika aja jooksul kogutud teadmiste varal.

Talirukki õlgi hakati Eestis katusekattematerjalina kasutamine ilmselt juba 12.–13. sajandil, ühes rukki kasvatamise laialdase levikuga. Eluruumid ja rehealune said ühise kõrge õlgkatuse aga alles hiljem: 15.–16. sajandil.

Kahtlemata oli rukkiõlgedest katus Eesti taluarhitektuuris kuni 19. sajandi alguseni kõige levinum katusekattematerjal. 16. sajandist on teateid ka õlgedega kaetud kirikukatustest (nt Püha kirik Saaremaal).

Saartel ja Lääne-Eesti rannikul kasutati samal otstarbel ka **pilliroogu**. Õled ja roog olid eriti sobilikud kelpkatuste katmiseks. Leidus ka viilkatuseid (nt saartel mõni küün ja võrgumaja).

Õlg- või roogkatuse katte paksus on tavaliselt 25 cm ning katuse iga lõunapoolsel küljel vastavalt 20–40 ja 50–60 aastat, põhjapoolsel võib see roogkatuse puhul ulatuda kuni 100 aastani. Lisaks vastupidavusele on need katusekatted ka sooja- ja tuisupidavad. Oluline on siiski teada, et **nõrgim koht katusel on hari ning vaid regulaarne hooldus tagab katusekatte püsimise**.

Roogkatus altpoolt. Foto: Ü. Alev

Arusaam, et õlg- või roogkatus imab vett ja kogub niiskust, ei pea paika. Vesi kandub järsu kalde ja ühtlase pinnaga katuselt kõrrele kõrrele voolates kiirelt alla, ilma alumisse kihtidesse jõudmata. Seega – mida järsem on katus, seda kauem ta ka kestab. Õlg- ja roogkatuse optimaalseks kaldenurgaks loetakse 45° või veidi rohkem.

Roogkatusega võrgumajad Saaremaalt, Eesti Vabaõhumuuseumis. Foto: Ü. Alev

Roogkatuse eelised:

- Roogkatuse on samaaegselt nii katuse- kui ka isolatsioonimaterjal. Peab väga hästi talvel sooja ning suvel hoiab maja jahedana.
- Roog on end tõestanud eestlaste hulgas juba aastasadu.
- Sobib tavapäraseks viilkatuseks, kuid saab teha ka ümmargusi ning poolkaares katust.
- Traditsiooniline ning looduslik materjal.
- Pole vaja lisaks soojustada.
- Suurepärane heliisolatsiooniks.
- Kohalik ning taastuv materjal.
- Ei jäta ökoloogilist jalajälge, kui on vaja katus välja vahetada.
- Meeldib mõõdukalt kuiv puidulõhnaline atmosfäär.

EHITAMINE

Tänapäeval on õlgkatuse tegemine üsna keerukas ettevõtmine, kuna kunstväetistel kasvatatud rukki kõrs on katuse tarbeks liialt peenike. Ka peavad katusele pandavad kõrred olema käsitsi lõigatud ja pekstud.

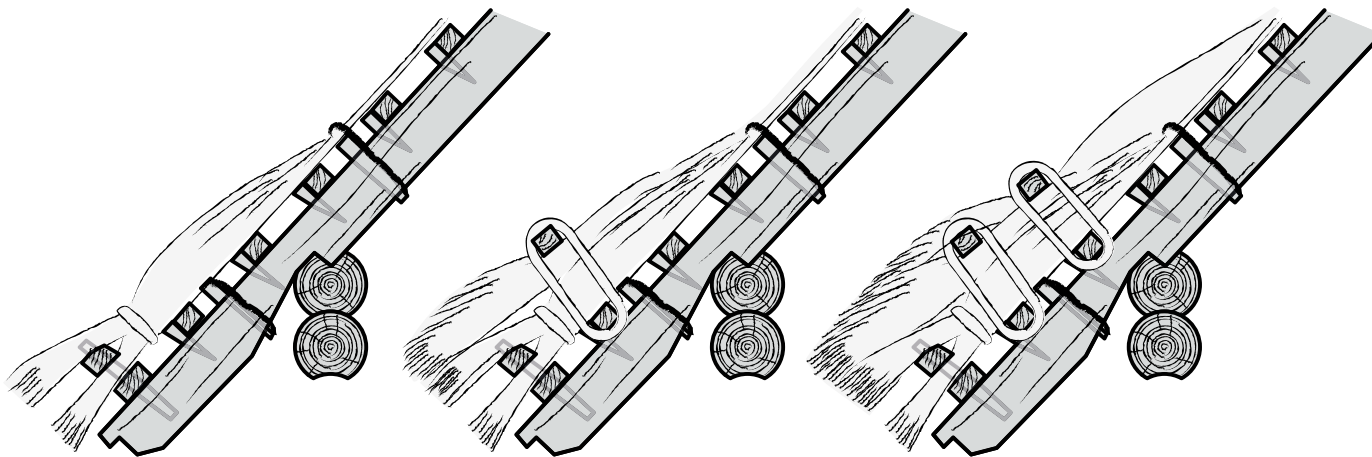
Märgatavalt kättesaadavam on nüüdisajal pilliroog. Tähtis on, et katusel kasutatav roog oleks kasvanud ühe aasta jooksul ning lõigatud talvel. Roog peab olema kuiv, niiskena läheb see kergesti hallitama. Samuti peab katuseroog olema võimalikult sirge.

Nii õlgede kui rooga kaeti katust traditsiooniliselt nõnda:

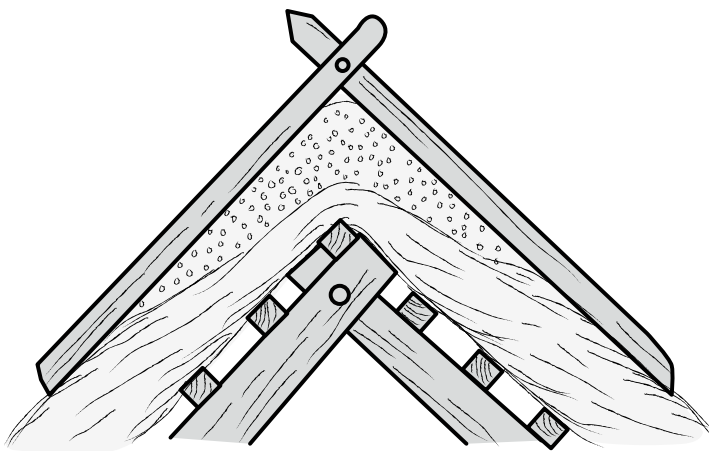
Katmist alustati räästast. Nn räästakord tehti väikestest seotud vihkudest, ülejäänud katus aga lahtistest kõrtest, mis laotati ühtlase kihina vastava roovlati peale – latvadega katuseharja ja tüvedega räästa poole. Seejärel löödi kõrred alumisest otsast tasaseks ning nende peale asetati roigas, mis surus kõrred tihedalt vastu roovlatti. Roigas köideti katuselati külge kas kase-, paju- või pihlakavitstega, mis väänati ja kuivatati juba varem valmis ning leotati enne katuse tegemist (hilisemal ajal on köitmisel kasutatud ka traati). Sellise katteviisi juures jäi eelmist õlekihti kinnitav latt järgmise õlekihi alla. Peale köitmist tasandati kõrred veel kord.

Kui katmisega jõuti harjani, murti mõlemalt poolt välja ulatavad kõrred üle harja kahele poole maha ning seoti roigaste ja vitste abil kinni. Nende peale laotati piki katuseharja veel üks kiht kõrsi, mis kinnitati nn harimalkadega.

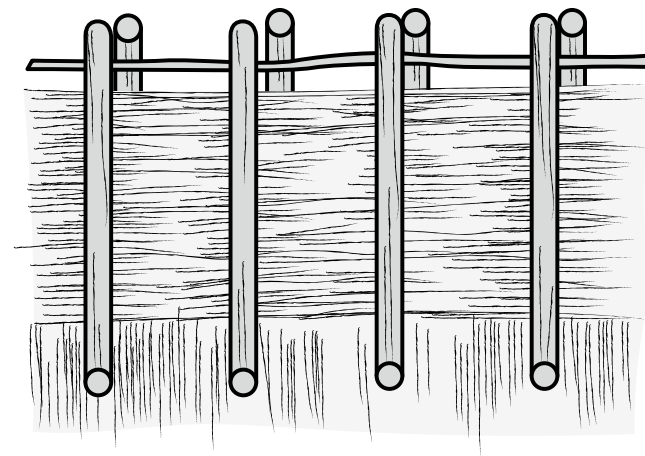
Hiljem hakati nt Muhus ja Saaremaal õlg- ja roogkatuste harja katma kas risti või piki harja asetatud laudadega. Samal otstarbel kasutati ka laaste ja sindleid.

Joonis: K. Tihase „Eesti talurahvaarhitektuur”

Joonis: K. Tihase „Eesti talurahvaarhitektuur”

HOOLDUS JA PARANDAMINE

Levinumad probleemid:

- Kahjustunud katusehari
- Augud (põhjustajateks tuul, linnud ja närilised)
- Mädanik, pehkimine
- Sammal

Roogkatuste peamine kahjustaja on **püsiv niiskus**, mis soodustab orgaanilise materjali lagunemist ja mädanikku. **Sammal** ei ole iseseisev kahjustuse põhjus, kuid kiirendab katuse lagunemist, kuna kogub ja hoiab niiskust ning takistab sademete kiiret eemale juhtimist. Samblakiht vähendab päikese ja tuule kuivatavat mõju, takistades katuse loomulikku kuivamist.

Sammal ja samblik levivad kiiremini varjulistel pindadel, eelkõige katuse põhjaküljel ning puude all. Päikesele avatud katuseosad kuivavad kiiremini ning seal on sambla kasv aeglasem. Sambla rohkus annab viite katuse vanusele ja seisukorrale, kuid ei ole ainus selle hindamise alus.

Hoolduse käigus on üldjuhul soovitatav eemaldada katusele kogunenud sodi ja sammal, et vähendada niiskuse püsimist. Samas tuleb arvestada, et roogkatuse elukaare lõppjärgus võib paksu samblakihi eemaldamine katuse pinda liigselt kahjustada. Paksu samblakihi eemaldamiseks võib sobida hetk talve lõpus, kui katus on keskosast veel külmunud ja vaid samblaga pinnakiht on päikese käes sulanud – sel hetkel sammalt maha rehitsedes saab katus väiksemaid kahjustusi võrreldes muu ajaga.

- Katuse püsimine sõltub suuresti **katuseharja** olukorrast. Katusehari on kõige enam ilmastiku meelevaldas, mistõttu tuleks seda regulaarselt kontrollida. Kui katusehari hakkab läbi laskma, leiab vesi kiiresti tee ka alumistesse kihtidesse ning õled või roog hakkavad mädanema. **Katust tuleb üle harjata vähemalt iga 10 aasta tagant.**
- Niiskusest kahjustunud alad katusel tuleb võimalikult kiiresti eemaldada ja uute kvaliteetsete kõrtega asendada.
- Alati ei ole kogu katuse välja vahetamine vajalik. Võimaluse korral tuleks alati eelistada katuse lappimist. Esmapilgul võib selline „lapiline” katus olla veidi ehmatav, kuid muretsemiseks pole põhjust. Paranduskohad omandavad ilmastiku toimele üsna pea oma värvuselt olemasoleva katusepinnaga sarnase tooni.
- Parandamistööd tuleks planeerida perioodile, kus sademete tõenäosus on kõige väiksem. Mõistlik on varuda suurem tükk kilepresenti, et vihma korral oleks võimalik avatud kohad kinni katta.

Katusekatte välja vahetamisel tuleb järgida kohalikku traditsiooni ja kasutada kohalikke materjale. Kindlasti tuleks hoiduda ka katuseuukide kui võõrast (nt Inglise, Saksa, Taani) traditsiooni esindavate elementide lisamisest.

Katusetööd nõuavad oskuslikku lähenemist, mistõttu enne tegutsema asumist tuleks kindlasti konsulteerida vastava ala spetsialistiga.

Õlg- ja roogkatus kui ühed kõige tuleohtlikumad nõuavad selles osas erilist hoolt ja tähelepanu.

- Pööningul ei tohi olla tugevat tuuletõmmet.
- Pööning tuleb hoida puhtana (nt kasutamata kõrred ja nende puru tuleb koristada).
- Regulaarselt tuleb kontrollida korstnajalgade ja elektrisüsteemide seisundit.
- Soovitav on pööningule paigaldada suitsudetektor.
- Pööningul peab olema tulekahjuga võitlemist võimaldav sobivas suuruses juurdepääsuluuk.
- Kui vanasti ehitati katus vastu korstnat, siis tänapäeval tuleks tuleohutust silmas pidades ümbritseda korsten plekk-kraega.
- Ka nõuavad tuleohutuse nõuded sädemepüüdjat: <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=83361> § 61. Roo või muu kergestisüttiva katusekatte ehitise suitsukorsten varustatakse sädemepüüdjaga. Vörksädemepüüdja kasutamisel ei tohi metallvõrgu ava külje pikkus olla üle 5 mm. Sädemepüüdja konstruktsioon peab võimaldama korstnalõõride takistamatut puhastamist.
- Soovi korral on võimalik katust pealtpoolt immutada tuldtõkestava immutusvahendiga või ehitada katuse alla tulekindlad katuslae kihid.

**Kui tegemist on mälestisega
või muinsuskaitsealal paikneva
ehitisega, konsulteeri kindlasti
enne tööde alustamist muinsus-
kaitseameti spetsialistiga!**

**Mätas-, õlg- ja roogkatust hooldades
ja parandades ei tohi unustada
tööohutust!**

LISAMATERJALID

Masso, T. „Palkmajad. Konstruktsioon ja ehitamine”. Tallinn, 1991.

Masso, T. „Väikemajad”. Tallinn, 1990.

Ränk, G. „Saaremaa taluehitised. Etnograafiline uurimus I”. Tartu, 1939.

Tihase, K. „Eesti talurahvaarhitektuur”. Tallinn, 1974.

RT 85-11203-et. Haljaskatused ja katuseaiad, põhimõtteid.

RT 85-11205-et. Haljaskatused ja katuseaiad, tarindid.

RT 85-11204-et. Haljaskatused ja katuseaiad, taimeistik ja kasvupinnas.

MUINSUSKAITSEAMET

info@muinsuskaitseamet.ee
www.muinsuskaitseamet.ee

Infokaart uuendatud 2026. aastal
[LIFE HeritageHOME](#) projekti käigus.

Infokaardi algne koostaja:
Mari Loit 2004. aastal.

Projekti kaasrahastab Euroopa Liit.
Siin väljendatud seisukohad ja arvamused
on ainult autorite omad ega pruugi kajastada
Euroopa Liidu või CINEA seisukohti. Euroopa
Liit ega toetust andev asutus ei saa nende
eest vastutada.

Kaasrahastanud
Euroopa Liit

 muinsus
KODU
renoveerimise teejuht